

KISEBB CIKKEK

Kiss Balázs – Oláh Róbert

PÁZMÁNY PÉTER KÉT ISMERETLEN MISSILISE 1618-BÓL

A Pázmány Péter által írt levelek gyűjtése s kiadása Hanuy Ferenc máig meghatározó munkásságát követően sem hagyott alább. Hanuy óta szinte az összes történészgeneráció újabb adalékokat tudott hozzátenni Pázmány hatalmas, a Habsburg-birodalmat s Európát behálózó levelezéséhez.¹ Ehhez a több mint száz éve tartó munkához két újabb, eddig ismeretlen levél közreadásával járul hozzá e közlemény, amely egy nagyobb, a 2016-os Pázmány-év alkalmából készülő forráskiadás részét fogja képezni.²

Jelen munka az 1618-as év végére, Pázmány érsekségének korai időszakára, s az udvarral való szoros, szinte napi szintű kapcsolatára összpontosít. A közlésre kerülő két levél, melyeket Pázmány 1618. december 8-án és 9-én címzett II. Mátyás királyhoz és Meggau császári miniszterhez, titkos tanácsoshoz,³ kiegészíti az udvar és a magyar rendek kényes kapcsolatára vonatkozó ismereteinket, továbbá újabb információkkal gazdagodunk az 1618 decemberében felmerülő udvari és rendi politikai irányokról, lehetőségekről. Mindezt a képet az a főpap szolgáltatja nekünk, aki a hivatalából adódóan a magyar rendiség egyik vezetője, személyes irányultságát tekintve pedig a dinasztia elkötelezett híve.⁴ A levelek a szakirodalom számára rejtve maradtak a Prímási Levéltár iratanyagai között, mindenekelőtt azért, mert az 1640-es évek iratai közé keveredtek.⁵

A két levél megírásának oka és témája azonos, az érsek a májusban frissen megválasztott Forgách Zsigmond nádor vezette galgóci találkozóról érkeezett elsősorban. A korábbi, királyhoz írt levelében aggodalmát fejezte ki Pázmány,

---

¹ Az eredmények korábbi összegzésére: *Tusor Péter*: Ismeretlen levelek, iratok, feljegyzések Pázmány Pétertől. ItK 100 (1996/3) 318–344. Lásd még pl.: *Uő*: Petri Pázmány epistulae. Acta notationesque inedita. METEM 1997/1–2. (különlenyomat); *Martí Tibor*: Pázmány Péter esztergomi érsek levelei a bécsi spanyol követhoz (1627–1629). Lymbus 2009. 15–24. További közlésekre: Pázmány Péter-bibliográfia 1598–2004 (Pázmány Irodalmi Műhely. Bibliográfiák – Katalógusok). Szerk. Adonyi Judit – Maczák Ibolya. Piliscsaba 2005. Helyenként.

² Külön köszönetet mondunk a levelek közreadásának lehetőségéért. Lásd *Fehér Lilla – Kanász Viktor*: Pázmány Péter 1628-ban írt levele Dallos Miklós győri püspökhöz című közleményét ugyanebben a számban

³ Leonhard Meggau (†1644) titkos tanácsos, főudvarmester, tevékenységéről lásd: *Frankl Vilmos*: Pázmány Péter és kora I–III. Pest. 1868–1872. 385–387.; *Szekfü Gyula*: Bethlen Gábor. Történelmi tanulmány. Szerk. Pamlényi Ervin. Bp. 1983. 94.

⁴ *Tusor Péter*: Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezése (A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610-es évek derekán). Századok 148. (2014/5.) 1081–1110.

⁵ Prímási Levéltár Archivum Saecularis, Acta Radicalia, Classis X, No 196, 28. cs. 360–362, 363. fol.

amely aggodalom javarészt a nádor szerepét illeti. Mint ahogy a levelekből kiderül, Pázmány úgy véli, Forgách nádor a galgóci gyűlés során túllépte jogkörét. Amint azt már Fraknói Vilmos munkájából is ismerhetjük, a nádor galgóci értekezletén napirendre került az aktuális cseh ügyek mellett Balásfy Tamás kinevezésének s javadalmainak kérdése is. A boszniai püspök ügyében a Forgách vezette értekezleten az indulatok olyannyira felkorbácsolódtak, hogy súlyos retorziókat helyeztek kilátásba a püspök ellen. A helyszínen tartózkodott Lépes Bálint elsőként szólalt fel a kilátásba helyezett lépések ellen, és javasolta többek között a száműzetés ötletének az elvetését. Figyelmeztette továbbá a jelenlévőket, hogy a király Pázmányt jelölte ki a probléma megoldására. Lépes Bálint nyitrai püspök az érseket tájékoztató december 7-i levelében jogi szempontból aggályosnak tartotta a tanácskozást.⁶ Minekután Pázmány betegeskedett december elején, és Galgócra a királyi megbízás ellenére sem ment,⁷ elsődleges hírforrása az értekezletről Lépes helyszínéről írt levele. A kancellártól hírül kapott ügyekről számolt be a királyi udvarnak, s ekkor hívta fel egyúttal az eset szokatlanságára a figyelmet Pázmány. A történeletről nemtetszésének kinyilvánításán túl javaslatokat tett mindkét levélben az általa prioritásnak tekintett ügyekkel kapcsolatban. Elsősorban rendi gyűlés összehívását kezdeményezte, javasolta helyszínéül Eperjes vagy Lőcse városát. A rendi gyűlés alkalmas lenne Pázmány véleménye szerint a király és a rendek kapcsolatának megerősítésére, különösen nagy jelentőséggel bírna birodalmi viszonylatban is a magyar rendek békés és lojális megnyilvánulása, tekintettel a dinasztia ekkor borús csehországi helyzetére. Az érsek szavai azonban nem találtak ekkor megértő fülekre az udvarban, oka ennek valószínűleg II. Mátyás egészségi állapota s közelgő halála.⁸ Másrésztől Pázmány tervének az elvetése betudható annak, hogy az udvar a lengyel uralkodóhoz tervezett követség élére szánta őt ugyanezen hetek alatt,⁹ melyhez hasonló küldetések nem voltak példa nélküliek Pázmány pályája során.¹⁰ Ezt a lehetőséget végül maga Pázmány utasította el, fontos magyarországi teendőire s feladataira hivatkozva.¹¹

A két levél gondolatmenete a fent említett javaslat után némileg elkülönül, s más utat jár be. Az uralkodóhoz intézett *missilis*ben Pázmány logikusan, pontokba szedve további részletes javaslatokat tett a szerinte kívánatos udvari cselekvési irányokra. Emlékeztette a királyt, hogy a rendek összehívása nélkül Magyarországon nincs lehetősége katonát toborozni. Éppen ezért Pázmány szerint a kívánt létszámú hadat horvát területekről kellene összeverbuválni. Megfontolásra javasolta továbbá, hogy az így toborzott had élére egy Duna-menti magyar kapitányt állítsanak. Feltétele ennek az — a primás javaslata alapján —, hogy az

⁶ *Frankl Vilmos*: Pázmány Péter levelezése. Első kötet 1605–1625. Bp. 1873. 193–194.

⁷ *Frankl V.*: Pázmány Péter és kora i. m. 410.

⁸ Uo. 112.

⁹ Uo. 385–387.

¹⁰ *Bitskey István*: Pázmány Péter. Magyar História, Bp. 1986. 47–50.; *Tusor Péter*: Pázmány állandó római követségének a terve (1632–'34). In: Pázmány Péter és kora. Szerk.: Hargittay Emil. (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok). Piliscsaba 2001. 151–176.

¹¹ *Hanuy Ferenc*: Pázmány Péter Bibornok, Esztergomi Érsek, Magyarország Primása Össze gyűjtött levelei. I. Bp. 1911. 170–171.

ország határain túl csatlakozzon az említett kapitány a sereghez. Figyelmébe ajánlotta végezetül Mátyásnak azt az udvarban is ismert tény, hogy a magyar néppel máshogy kell bánni, ami kellő körültekintést igényel. Mátyástól válasz december 19-én érkezett, amelyben elvetette egy rendi gyűlés összehívásának lehetőségét.¹² Ennek a gyűlésnek terve, s általa a dinasztia magyarországi területeinek a megszilárdítása még várat magára II. Ferdinánd trónra lépéséig.¹³

A Meggaunak szánt levél a galgóci gyűlés és Forgách nádor ítélkezésének végigjárása után az érsekújvári helyőrség helyzetét elemezte. Az érsek a titkos tanácsosnak is megismétli korábbi érveit s kifogásait, miszerint a király hívására Újvárból a cseh hadszíntérre vezényelt háromszáz katona zsoldját fizetni nem tudja. A levélben érzékletes sorokkal szemléltette Pázmány szűkös anyagi helyzetét, és nemtetszésének adott hangot az udvar s közte fellépő érdeklentés miatt.¹⁴ Levele végén az érsek kiadásainak sokrétűségét taglalta a miniszternek, utalást téve a nagyszombati alapítására. Újvár elhúzódó fenntartási problémái véglegesen csak 1621-ben, Ferdinánd király vállalása után oldódik meg.¹⁵

Eddigi ismereteink nagyobb része a királyi udvarból az érsekhez érkezett válaszokra szorítkozott. Az 1618. december eleji események és lehetőségek bővebb értelmezési keretét biztosítják Pázmány *missilisei*. E két, most kiadásra kerülő levél tovább bővíti az ismereteinket, s jobb megvilágításba helyezi az érsek álláspontját. A két levél központi témája, a dinasztia minél hathatósabb támogatása és segítése, jól illeszkedik a legújabb történeti kutatás eredményeihez s a Pázmány-kép mind árnyaltabbá válásához.¹⁶

1.¹⁷

II. Mátyás királyhoz

[Vágsellye],¹⁸ 1618. december 8.

A cseh ügyek kapcsán személyes véleményét ajánlja II. Mátyás királynak. Értesíti az uralkodót a nádor által elnökölt galgóci gyűlésről. Minthogy az ország-lakosok beleegyezése nélkül nem lehet katonákat sorozni, ezért két megoldást javasol. Az első: a szükséges katona mennyiség egy részét Horvátországban toborozzák. A második: valamelyik magyar kapitányt, aki a Duna közelében állomásozik, kiválasztják vezetővé és egy Magyarországon kívüli területen szabadon csatlakoznak hozzá. Az utóbbit nem javasolja.

(*Primási Levéltár, Archivum Saecularis, Acta Radicalia, Classis X, No 196, 28. cs. 360–362. fol.*)

¹² Frankl V.: Pázmány Péter levelezése i. m. 199–200.

¹³ A végül eredménytelenül záródó 1619-es országgyűlésről bővebben: Nagy Gyula: Adalékok az 1619-es pozsonyi országgyűlés történetéhez. Történelmi Tár 1880. 425–443.

¹⁴ További irodalom a témához: Frankl V.: Pázmány Péter és kora i. m. 390–393.; Hanuy F.: Pázmány Péter Bíbornok i. m. 163. Mátyáshoz írt levele.

¹⁵ Bitskey I.: Pázmány Péter i. m. 121.

¹⁶ Tusor Péter: Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezése i. m. 1105–1106.

¹⁷ Az iratok átírása betűhív módon történt, a rövidítéseket kurzív szedés jelöli.

¹⁸ A levél a keltezés helyét nem jelöli meg. 1618. december 9-én Meggauhoz címzett levél illetve Fraknoi alapján feltételezhető, hogy II. Mátyáshoz küldött levél is Vágsellyén kelt.

Sacratissima Cesarea Regiaque Maiestas, Domine Domine Clementissime.

Post fidelitatis fidelium servitiorum in gratiam Maiestatis Vestrae humillimam commendationem. Ea quae Maiestas Vestra Sacratissima de rebus Bohemicis per Reverendissimum Dominum Episcopum Nitriensem Aulae Maiestatis Vestrae Cancellarium communicare dignata est cum Ungaris consiliariis ad me quoque morbo detentum ad iisdem Dominis Consiliariis transmissa fuere. Et licet tenuem meam opinionem quam et pro Maiestatis Vestrae Sacratissime dignitate conservanda et pro bona publico consultissimam iudicabam sincerissime eisdem dominis consiliariis aperui. Volui tamen pro fidelitate Maiestati Vestrae debita eandem ipsam opinionem meam humillime Maiestati Vestrae suggerere.

Principio igitur. Mihi nullo modo consultum videtur, ut aliqua Regni Comitia celebrentur¹⁹ praesertim quibus nec Maiestas Vestra nec Serenissimus rex Ferdinandus interesse possit. Nam ut Sapientissimo Maiestatis Vestrae iudicio considerata relinquam pericula quae levissima occasione exoriri possent ex huiusmodi conventu in quo Regnum totum representatum et quicquid in eo conclusum fuerit pro Regni decretis habeatur: Ego quidem certe nullo modo crediderim Regnicolas induci posse ad aliquam pro sublevenda Bohemico negotio contributionem praestandam quin potius (ut in fine proximorum comitiorum, dum iam res Bohaemicae erupissent) accidit et confoederationem Bohemicam refricabunt, et eductum ex Hungaria militem conquerentur, et contributionis in ultima Dieta factae magnitudinem exaggerabunt. Et quod in fine Comitiorum ultimarum non sine tumultu tentatum est sanctione aliqua ne miles in Bohemicam duci possit canebunt. Sed faciamus in Contentu Leuchoviae vel Eperiesini faciendum subsidium aliquod contra Bohemos decernendum. Illud certe si Precuniarium erit a portis singulis florenum unum non excedet. Sic nix decem millium florenorum summam exceta superabit vel certe insurrectionem aliquam personalem Nobilium decernent. Quod si fiat certum est ut, qui insurrexerint extra fines regni non educendos. In ipsis autem Regni visceribus si exercitus aliquis congregatus fuerint periculum gravissimum est intestini alicuius mali praesertim nisi viri valde cordati rem moderentur; multa enim audent simul collecti quae sparsi non attendarent.

Ex his igitur aliisque rationibus quas ex circumstantiis Personarum negotiorum ac informatiorum de rebus Bohemicis faciendarum plures deducere possem, mihi omnino periculosum videtur, Conventum in absentia Maiestatum Vestrarum, et praesertim in Hungaria Superiore celebrare. Ideoque si vel maxime Conventus aliquis celebrandus esset fiat prope ubi Maiestas Vestra in dies informari posset, ac praesentibus Commissariis Maiestatis Vestrae celebrari deberet. Licet ut dixi non valde utilem valde autem periculosum ego eiusmodi Conventum in praesenti causa iudicem, praesertim cum et hiems sit bello gerendo inutilis et tempus ipsum divina ope auxiliante²⁰ sapientissimoque Maiestatis Vestrae consilio remedium hisce malis adferre posset.

¹⁹ Sorközi betoldás.

²⁰ Lapvégi betoldás.

Altera opinionis meae pars ea fuit. In Hungaria Militem aperte conscribi non posse cum publico *Maiestatis Vestrae* ac regnicolarum decreto statutum sit *Maiestatem Vestram* inconsultis Regnicolis Militem in Hungaria non collecturum. Ideoque consultissimum iudicarem, si duabus hisce viis in Ungaro milite colligendo *Maiestas Vestra* uterentur.

Prima est. Ut in Croatia ubi miles libere colligi posset vel aliqua pars militis necessarii conscriberetur; ac sub signis deduceretur.

Secunda est: Ut capitanei aliqui Ungari ex iis qui prope Danubium cis vel ultra²¹ habitant seligerentur ac [...] ²² isque eorum, ut non quidem turmatim, ac sub signis sed sparsim ac solute ad certum aliquem extra Ungariam locum militem suum deducerent iniungeretur. Nam ut ex Hungaria superiori aliqui evocentur, mihi quidem inconsultum videtur.

Haec fuit clementissime domine opinio mea quam dominis consiliariis significavi. Et certe si res ex aliarum provinciarum uti et consuetudine metiamur dura ac insolita est haec procedendi ratio videri potest. Verum qui res Ungaricas, ac gentis ingenia tractarunt animadvertere poterunt diversam longe huius gentes rationem esse habendam. Hisce *Maiestatem Vestram* felicissime in praesentem ac florentem ex animo vovetur. Etc.

2.

Leonard Meggauhoz

Vágsellye, 1618. december 9.

Pázmány Péter 1618. december 9-én Sellyén kelt levelében értesíti II. Mátyást, hogy a nádor e hónap 7. napján gyűlést hívott össze Galgócra a cseh ügyek megtárgyalására; a gyűlésen részt vesz a nyitrai püspök is. Pázmány egy országos gyűlés összehívását javasolja az uralkodónak Lőcsére a cseh ügy megtárgyalására, mivel a nádor a mostani állapotokra hivatkozva túllép jogkörén. Pázmány felhívja a figyelmet arra, hogy semmilyen határozat nincs azzal kapcsolatban, hogy a nádor ilyen jogkörben eljárhasson. Kivételként említi Pázmány Thurzó nádor halálát az erdélyi expedíció idején, midőn Forgách úr (személyesen) kérte, hogy nádor nélkül 10000 embert lehessen kiállítani. Pázmány beszámol az uralkodónak arról, hogy az udvari kamara 300 újvári katona néhány havi zsoldja előteremtésére utasítja, valamint további 700 katonát tartozik őrizni. Aggodalmának ad hangot a két tétel előteremtése végett, mert éppen betegséggel küzd és nem biztos abban, hogy a kiadás nem a tisztos temetésre szükségeltetne. Arról is beszámol Pázmány, hogy nem áll rendelkezésére pénz a katonák ellátására, csak bor és gabona, amit a klerikus hallgatók ellátására valamint a nemesi kollégium fenntartására szánt.

(Prímási Levéltár, Archivum Saecularis, Acta Radicalia, Classis X, No 196, 28. cs. 363. fol.)

²¹ Sorközi betoldás.

²² Olvashatatlan, értelmezése bizonytalan.

Illustrissime domine domine Patrone colendissime salute servitiorum meorum paratissimum commendere praemissa elapsa hac septimana Conventus Galgócz per Domine Palatinum celebratis est et inter alia qua Reverendissimus domino Nitriensis aulae suae *Maiestatis* Cancellarius de negotiis Bohemieris ad consultanda habebat in commissis im deliberationem adducta fuere. Intellego autem conclusum illiis ac Suae *Maiestati* Suasum ut *Dominus* Palatinus Universis statibus Hungariae Leychoviam comitia indicat ibique de hoc negotio Bohemico deliberet. Scripsi die hesterna Sacratissimae *Caesareo* *Maiestati* *Domino* nostro clementissimo de hac ipsa re ac literas postea Gírrinch²³ transmissi celeriter perferendas pro cautela tamen copiam earundem hisce inclusam *Vestra Illustrissime Dominationi* transmitto. Illud vero *Illustrissimae Dominationi Vestrae* significandum censui. Ex quo Augustissima domus Austriaca Ungariae regimen gerit inauditum esse ut Generalia Regni Comitia Palatinus indicare iisque Palatinus praesideret. Et si semel haec autoritas permittatur facile deinceps quoque in exemplum trahetur ac quicquid in huiusmodi comitiis determinabitur pro publica Regni conditione habebitur. Cum Lincensis Principum ac Provinciarum Conventus habebatur,²⁴ permissum fuit nostro Palatino non ut quidem Generalem sed solum vicinorum Baronum ac Comitatum Conventum Posonii celebraret sed quo fructu meminisse *Vestrae Illustrissimaeque Dominationi* potest. Itaque *Illustrissime Dominationi Vestrarum* pro suo sapienti iudico dispiciet in Conventus huiusmodi praesertim in Ungaria Superiori sit praemittendus. Nihil consultum videretur si *Maiestas* Sua Palatino perscriberet eo modo procedendum esse in Subsidio contra Bohemos ferendo quo modo processit demortuus Palatinus Thurzo quanto in expeditionem Transsylvanicam *Dominum* Forgachum miserat: Tunc enim absque Comitiorum celebratione modum invenire Palatinus potuit ad educenda circiter decem millia hominum extra provinciam. Iisdem igitur vestigiis nunc quoque insistatur. Excelsa Camera Aulica sollicitat me ut trecentis Militibus Uyvariensibus qui in expeditione Bohemica sunt aliquot mensium stipendia submittam. Ea certe in hac Suae *Maiestatis* immo totius rei publicae summa necessitate si facultas mihi sufficeret libentissime submitterem. Verum *Illustrissime Domine* septingenti sunt Uyvarini milites quos ego in aliorum absentia quotidie sustentare debeo. Et ut mei mihi officiales referunt. Ex quo trecenti illi Milites Uyvarino abire pro sustentatione reliquorum septingentorum plus quam duo urnarum vini millia ac duodecim millia mensurarum frumenti sunt erogata. Ego ingenue *Illustrissimae Dominationi Vestrae* duo quod si in hac mea infirmitate vel mortuus fuisset vel porro moriendum foret pro honesta sepultura expensas habiturus non fuisset. Cum igitur *Illustrissima Dominationi*

²³ Helységnev: feltehetően Gerencsér, Pozsony vármegye, ma: Hrnčiarovce nad Parnou, Szlovákia.

²⁴ Utal az 1614-es a birodalom rendjeit érintő linzi gyűlésre, bővebben: *Angyal Dávid: Az 1615-i bécsi török békének titkos pontjai. Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére. Születésének ötvenedik évfordulóján. Bp. 1925. 373–375. Ila Bálint: Az 1614-i linzi egyetemes gyűlés. In: A gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve IV. Szerk. Károlyi Árpád – Angyal Dávid. Bp. 1934. 249–253.*

Vestra probae meminerit spem mihi Viennae factam fuisse quod si anticipata duorum mensium aggravandum. Illustrissimam Dominationem Vestram obnixè rogo habeat meae quod Maiestatem suam hoc nomine excusatum, Quicquid habui non tantum in aere sed et in vino ac frumento solum illud partim in fundando Alumnatu Clericorum partim in erigendo Seminario Nobilium insumpsi. Deus novit si non insumsissem libenter presentibus necessitatibus publicis inponderem. His me gratiae ac benevolentiae Illustrissimae Dominationis Vestrae commendans eanden fortissimae valere ex animo cupio.

Sellyae 9 die Decembris Anno 1618.

Archiepiscopus Strigoniensis

TWO UNKNOWN LETTERS BY PÉTER PÁZMÁNY FROM 1618

*by Kiss Balázs – Oláh Róbert
(Summary)*

Research into the correspondence of Péter Pázmány has certainly not revealed all that survives so far for scientific historiography. The letters which are published here from the collections of the Primatial Archives witness to the close relationship between the archbishop and the Court of Vienna. The letters he wrote to king Matthias II and imperial councillor Leonhard Meggau prove beyond any doubt that in Hungarian affairs the prelate wanted to exert a decisive influence on the policies and attitudes of the Viennese court. Comparison of these letters and of the responses coming from the court shed further light on the Habsburg political alternatives which emerged late in 1618 and early in 1619. Namely, the documents published here present, from Pázmány's perspective, a possible political alternative which, however, was never translated into the language of practical politics.